

בין הפגיעה לפסיקה

- על העדות של נפגעות תקיפה מינית בבית המשפט

עו"ד אשרת שהם

עבירה ונסיבותיה. שפת הפגיעה, לעומת זאת, היא שפה של חוויות רגשיות, סנסוריות, לא לינאריות, חסרות ומודחקות בחלקן. זהו ציור אבסטרקטי – כתמי צבע מפוזרים בגוונים שונים.

מהחלטה להגיש תלונה ועד לסיומה של העדות בבית המשפט מצויה נפגעת העבירה בתהליך מורכב של תרגום שפת הפגיעה לשפת המשפט, נסיון מתמשך לדלות את האירועים מהזיכרון ולמלא את החוויות, התחושות והזכרונות המקוטעים לשפה ברורה וקוהרנטית המעוגנת ברצף זמן רציף. מציור אבסטרקטי לשרטוט אדריכלי בשחור ולבן. תהליך דליית הזיכרון הטראומטי דורש זמן לעיבוד ולהתמודדות עם מנגנוני ההדחקה וההרחקה. תהליכים אלו מתנגשים עם הדינמיקה של עדות, הדורשת תשובות מיידיות, מוחלטות ברורות ומהירות.

המתח שבין העקרונות הבסיסים של המשפט הפלילי – הצורך בקביעת עובדות ברורות ובהירות מחד, אל מול אופיין של העדויות בעבירות מין והקושי האינהרנטי ליצור סיפור מתוך הטראומה, מאידך, הם העומדים במוקד תהליך הפלילי בעבירות מין, ובבסיסו של מאמר זה.

יש לזכור כי עניינו של תהליך הפלילי הוא דיני נפשות – נפשם של הנפגעים ודינם של הפוגעים. תהליך הפלילי צופן בסיומו, במידה

עדות של נפגעת עבירת מין בבית המשפט משמעה יום של חיל ורעדה. בראש ובראשונה, עבור נפגע או נפגעת העבירה, אולם לא פחות עבור הפרקליט, עבור בית המשפט ועבור הנאשם עצמו. התייצבות הקורבן על דוכן העדים, כעד התביעה המרכזי, כשמלוא תשומת הלב מופנית אליו, מלווה בחשיפה מלאה ומסנוורת של חוויות שהיו כמוסות ומוסתרות זמן רב.

הקושי הרב בחשיפה וב"מילול", ההמשגה המילולית של החוויות, עומד במרכז של העדות בחקירה ראשית. נפגע העבירה שמדבר בו זמנית בשפת הפגיעה ובשפת המשפט, נדרש, במעמד העדות, לתרגם את שפת הפגיעה לשפת המשפט בעודו חשוף על דוכן העדים. עולם המשפט הפלילי עוסק בעובדות סדורות, ברורות, רציפות ומסודרות. תהליך הפלילי מבקש לספר סיפור עובדתי וברור אשר מהווה עבירה. הסיפור בהליך הפלילי חייב להיות מעוגן ברצף זמן ולהיות בעל התחלה, אמצע וסוף. הוא מוודא את התרחשותם של אירועים במקום מסויים, תוך תיאור מדוייק של המעשים מנקודת מבט חיצונית לנפגע ולפוגע. על סמך הראיות המובאות בפניו, ובעיקר על סמך עדות נפגע העבירה, צריך בית המשפט ליצור סיפור עובדתי, קוהרנטי, בעל תוכן ופרטים המקיימים

בתי המשפט - כך למשל חשיפה מושהית², התנהגות "שאינה מצופה"³, קפיאה במקום והעדר תגובה⁴ ואף חזרה אל הפוגע ושהות עמו⁵. הן המחוקק והן בתי המשפט הכירו, בשורה של פסקי דין, בקושי לחשוף מיידית פגיעה מינית, במיוחד כשזו מתבצעת בילדות ועל-ידי אחראי⁶.

כאמור, בתי המשפט מכירים, בתהליך מתמשך והולך, במורכבות העדות: בשחזור ובתרגום של שפת הפגיעה אל העדות. נראה כי פסקי הדין בעניין קצב בבית המשפט המחוזי⁷ ובבית

שתהיה הרשעה, שלילת זכויות היסוד וחירותו של אזרח, לעיתים לשנים ארוכות. לשם כך, נדרש הליך הוגן ככל שניתן עבור הנאשם, ובית המשפט חייב לנקוט בזהירות טרם ירשיע אדם בעבירה פלילית. כך, על פי חוק, במקום בו מתבסס בית המשפט על עדותו של קרבן עבירת מין כעדות יחידה, עליו לנמק באופן מפורט את טעמיו¹. על כן, אין מנוס מבחינתם המדוקדקת של העדים, ובכללן עדות נפגעי עבירות מין, בניית סיפור עובדתי קוהרנטי ומתן אמון בעדים.

לעיתים קרובות בעבירות מין, עדות נפגע העבירה היא העדות המרכזית והיחידה מטעם התביעה לעצם המעשים. במרבית המקרים אין עדים לעבירות מין, רק נפגע העבירה, מחד, והנאשם, מאידך. בבואו לקבוע עובדות וליצור את הסיפור חייב בית המשפט להסתמך על עדות נפגע העבירה, על התיאור שניתן על ידו במעמד העדות - אשר כאמור הינה מורכבת, מקוטעת ורצופת חללים. בנוסף, החקירה הנגדית - רכה, קשה או אגרסיבית - מותירה תמיד פצעים וחבורות רגשיים ומערערת את הנפש, היא מטלטלת את תחושת הבטחון העצמי המועט שנקנה במאמץ רב, ומשפיעה על רגשות האשמה ועל רגשות הבושה. אין כל ספק כי העדות בבית המשפט מעצימה את הקונפליקטים הפנימיים של נפגע העבירה ואת פערי השפות, החוויות והתחושות.

מערכת המשפט עברה כברת דרך בהתייחסותה לתהליך המורכב המתואר לעיל. בתי המשפט נחשפו למורכבות ולמאפיינים של פגיעה מינית - מתמשכת או חד פעמית, על-ידי קרוב או על-ידי זר, פגיעה ישנה או חדשה - והתמודדו עם הקושי בתהליך התרגום משפת הפגיעה לשפת המשפט: מאפיינים ברורים של פגיעה מינית השתרשו כבר כמעט כמובנים מאליהם בפסיקת

2 וראו גם למשל: ע"פ 6858/04, פלוני נ' מדינת ישראל, בפסקה 7 (פורסם בנבו) 2005.9.8: "אכן, גם כבישת עדות לשנים ארוכות מתרחשת במקרים רבים של עבירות מין" (ראו: ע"פ 04/6858 לעיל, בפסקה 16); השוו גם - בע"מ 8098/04, פלונית נ' פלוני פ"ד נ"ט, (3), 117-116, 113 (2004).

3 ראה השופטת ד' ביניש ב-ע"פ 5739/96, אוחוננה נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(4) 721, "ניסיונה של המתלוננת להפגין חזות של 'עסקים כרגיל' הינו, כאמור, מובן ואינו פוגם באמינותה; לא זו אף זו: ניסיון כזה הינו דפוס התנהגות שאינו חריג בנסיבות כגון דא. המשכת קורבן האונס בשיגרת חייו אינה תופעה יוצאת-דופן וחלק נכבד ממעשי האונס אינו מתגלה כלל, כאשר קורבן האונס אינו מגלה תחושותיו וזיכרונותיו מן המעשה עד סוף ימיו" (וראו גם: ע"פ 02/599 פרי נ' מדינת ישראל [פורסם בנבו] 2003.5.20, הנזכר ב-ע"פ 03/1258 לעיל, בעמ' 640-639).

4 ע"פ 115/00 אריק טייב נ' מ"פ פ"ד נד(3) 289 (2000);

5 ע"פ 85/316 גרינוולד נ' מדינת ישראל, פ"ד מ(2), 564,577: "יכול בהחלט שיקרה, כי התנהגותה של מתלוננת כלשהי במקרה של עבירת מין פלונית תיראה בלתי-נבונה, בלתי-סבירה ואפילו אווילית, וכי תעלה המסקנה, שניתן היה למנוע מראש את התפתחותן של הנסיבות שנוצרו עובר לביצועו של המעשה; כבר היו דברים מעולם, ולא על-פי אמת מידה זו נבחן, אם נתקיימו יסודותיה של העבירה.

6 כך תוקן החוק המאריך את תקופת ההתיישנות בעבירות מין בכלל החל מגיל 18 ובעבירות המבוצעות בידי אחראי החל מגיל 28.

7 תפ"ח 1105/09.

1 ע"פ 54 א לפקודת הראיות.

ברורה ורהוטה. בניסבות אלה, הטון, אופן הדיבור, שפת הגוף, וכל אותם גורמים שאינם שייכים ישירות לעולם התוכן – כל אלה מקבלים משקל חשוב עוד יותר”¹⁰

”השאלה איננה אם קיימים אי-דיוקים ואי-התאמות בפרטים, אלא אם המיקשה כולה היא אמינה, ואם הגרעין הקשה של האירועים והתמונה הכוללת המתקבלת מן העדות והחזיוקים לה מאפשרים מסקנה דבר אשמת הנאשם מעבר לכל ספק”

קצב, בעמוד 233

ובהמשך: ”אכן, עדות המתלוננת אינה מושלמת, אך אין פירוש הדבר שהיא אינה שלמה, וככל שנתרו בה ליקויים ופגמים, מתגמדים הם נוכח גרעין האמת המוצק שבגירסתה”

(קצב, עמוד 236)

דברים יפים אלו צריכים להוות השראה לבתי המשפט בעת שמיעת עדות נפגע או נפגעת עבירות מין. אל מול הקושי המובן של בית המשפט והזהירות הרבה שעליו לנקוט בבואו להכריע דינו של מי שהואשם בעבירת מין, חשובה מאוד ההבנה שמדובר בשפה אחרת, ובתהליך של דליית זיכרון ותרגום משפת הפגיעה והטראומה לשפת העדות, במרבית המקרים העדות לא תהיה מושלמת. אך בית המשפט מתווה את הדרך להבנת הייחודיות, לחיפוש גרעין האמת המוצק על אף הליקויים והפגמים.

העדות אינה מושלמת אך שלמה.

המשפט העליון⁸ היטיבו לסכם את כברת הדרך בה הלכו בתי המשפט, והתוו את הדרך שבה על בתי המשפט ללכת בבואם לבחון עדות נפגע עבירת מין:

”חוזקה ואמינותה של עדות א’, אף שאינה נקיה מפגמים של חוסר זיכרון הקוטעים את תיאור רצף האירועים, נובעים מהאותנטיות שבה, והיא מלווה בהבעת רגשות אמיתית. בשל העובדה שהעדות ניתנת ממרחק זמן רב מהאירועים עצמם, יש בה אמנם אי התאמות ואי דיוקים, הקדמת מאוחר למוקדם וחוסר דיוק באשר למיקום האירועים בזמן, כך קיימים חללים בזכרון, אולם אך טבעי שכך תישמע עדותו האמיתית של מי שאינו מתיימר לזכור אירועים ישנים על פרטי פרטיהם בלוחות זמנים מדויקים. הגרעין הקשה של העדות נותר איתן והוא זועק באמינותו”

הכע”ד בעניין קצב עמ’ 218-219

”בתי המשפט על ערכאותיהם הכירו זה מכבר בכך שלא ניתן לדרוש כי תלונה מסוג זה תהיה מסודרת, כרונולוגית, מתועדת ובנויה לתלפיות, כאשר בין האירועים השונים קיים רצף הגיוני שניתן לעקוב אחריו. עדויות של מתלוננות בעבירות מין מתאפיינות בכך שהדברים מתערבבים זה בזה, קיים חוסר בהירות בשאלה מה קדם למה, מה בדיוק נאמר בשלב זה או אחר על-ידי מי מן הצדדים וכיוצא בכך”⁹

”במקרה כזה, מעצם טיבו, עוסקת העדות בנושא שהוא טראומתי ואינטימי כאחד, ולפיכך מתעורר לעתים, קושי במתן עדות

8 ע”פ 3372/11.

10 ע”פ 6375/02 בבקוב נ’ מדינת ישראל, פ”ד נח(2) 419, 425-426 (2004).

9 ע”פ 9806/05 פלוני נ’ מדינת ישראל (לא פורסם, 8.1.2007 וכן ע”פ 10733/08 חנן גולדבלט נ’ מ”י.